

๑๕๐ ปี สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ : ปราชญ์แห่งแผ่นดินและบุคคลสำคัญของโลก

อรรรรณ ทรัพย์พลอย^๑

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
(พ.ศ. ๒๔๐๖ – ๒๔๙๐)

---

^๑ นักอักษรศาสตร์ชำนาญการพิเศษ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเป็นปราชญ์แห่งแผ่นดินที่ทรงพระปรีชาสามารถ กอปรด้วยพระสติปัญญารอบรู้ในสรรพวิทยาการทั้งปวง โดยเฉพาะในด้านการช่างศิลปกรรมสาขาต่าง ๆ ทั้งด้านจิตรกรรม สถาปัตยกรรม ประติมากรรม ดุริยางคศิลป์ และอักษรศาสตร์ จึงทรงได้รับการยกย่องให้เป็น “บรมครูแห่งการช่างและศิลปะ” ต่อมาในโอกาส ๑๐๐ ปี แห่งวันคล้ายวันประสูติ ๒๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๐๖ องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก (UNESCO) ได้ประกาศยกย่องพระเกียรติคุณให้ทรงเป็นบุคคลสำคัญของโลก

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเป็นต้นราชสกุล จิตรพงศ์ พระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าจิตรเจริญ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ กับพระสัมพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพรรณราย ประสูติในพระบรมมหาราชวัง เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๐๖ มีพระเชษฐภคินีร่วมพระชนนีพระองค์เดียวคือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมขุนขัตติยกลยา เมื่อแรกประสูติ สมเด็จพระบรมชนกนาถพระราชทานพระนามพร้อมคาถาพระราชทานพระพร มีคำแปลความว่า

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๔ (พ.ศ. ๒๓๙๔ – ๒๔๑๑)

“... กุมารนี้จึงเป็นผู้ได้นามว่า จิตรเจริญ
จงไม่มีโรค มีความสุข มีอายุยืนยาว มีอำนาจ
ล้ำพืงตน มั่งคั่ง มีทรัพย์ใหญ่ มีโภคสมบัติ
มีอิสริยยศแลบริวาร มีเดชอาญาบริบูรณ์ด้วย
กำลัง และเป็นที่รักใคร่ของหมู่ชนมาก เป็นที่อันชน
ทั้งหลายมาลัการะเคารพนับถือ และจงเป็น
ผู้ไม่พ่ายแพ้แก่ผู้ใด มีชัยชนะข้าศึกทั้งหลาย
แต่ฐานันั้น ๆ ทุกเมื่อ เทอญ”

พระสัมพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพรรณราย

เมื่อทรงพระเยาว์ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงได้รับการศึกษาและอบรมเลี้ยงดูตามแบบธรรมเนียมโบราณราชประเพณี กล่าวคือ ทรงเริ่มศึกษาอักษรวิธีก่อนหม่อมเจ้าสารพัดเพชร หรือครอกป่าเพชร พระเชษฐภคินีของพระสัมพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพรรณราย พระชนนี ภายหลังจากที่ทรงอ่านออกเขียนได้แล้ว จึงทรงศึกษาวิชาชั้นสูงต่อไปตามลำดับ โดยศึกษาภาษาไทยกับพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ศึกษาภาษาบาลี และภาษาเขมรกับพระยาปริยัติธรรมธาดา (เปี่ยม)

ต่อมาเมื่อสมเด็จพระบรมชนกนาถเสด็จสวรรคต เมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๑ ขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์มีพระชันษาเพียง ๕ ปีเศษ จึงทรงอยู่ในพระราชอุปการะของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเชษฐภคินี ที่พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์แทนสมเด็จพระบรมชนกนาถทุกประการ

พุทธศักราช ๒๔๑๕ ทรงเข้าศึกษาที่โรงเรียนคณะดีดทหารมหาดเล็ก ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นในกรมทหารมหาดเล็ก ทรงศึกษาภาษาอังกฤษกับครูฝรั่งชื่อ ฟรานซิส จอร์จ แพตเตอร์สัน (Francis George Patterson) ชาวอังกฤษที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจ้างมาสอนในพระบรมมหาราชวัง

พุทธศักราช ๒๔๑๙ ภายหลังจากที่ทรงโสกันต์แล้ว โปรดเกล้าฯ ให้ทรงบรรพชาเป็นสามเณร พร้อมพระเจ้าน้องยาเธออีก ๔ พระองค์ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ จากนั้นเสด็จไปประทับจำพรรษาที่วัดบวรนิเวศวิหาร ระหว่างที่ทรงบรรพชานั้น ทรงฝึกหัดเทศน์มหาชาติ ด้วยโปรดเล่นเป็นพระเทศน์มาแต่ทรงพระเยาว์ นอกจากนี้ ยังโปรดพระครูปั้นซึ่งเป็นช่างเขียนที่มีฝีมือของวัดบวรนิเวศวิหาร สะท้อนถึงพระอุปนิสัยที่ใฝ่ในการช่าง

ต่อมาเมื่อทรงลาสิกขาแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้ทรงเข้ารับราชการเป็นราชองครักษ์ในกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์

พุทธศักราช ๒๔๒๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริโปรดเกล้าฯ ให้เตรียมการสมโภชพระนครครบ ๑๐๐ ปี ในพุทธศักราช ๒๔๒๕ ครั้งนั้นโปรดให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอฯ และพระเจ้าน้องยาเธอฯ ทรงรับเป็นนายด้าน (คือผู้เป็นหัวหน้าด้านราชการที่ระดมกันทำหรือเป็นผู้บังคับบัญชา บางครั้งอาจใช้เป็นคำนำหน้าตำแหน่งบรรดาศักดิ์ของราชการก็ได้) บูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในการนี้ โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงรับซ่อมหอพระคันธารราษฎร์ และทำซุ้มพระเจดีย์ลังกาประดับกระเบื้องใหม่ นอกจากนี้ยังทรงปั้นรูปยักษ์หน้าพระอุโบสถอีกคู่หนึ่งด้วย

พุทธศักราช ๒๔๒๖ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างตำหนักและตกแต่งวังท่าพระขึ้นใหม่เพื่อพระราชทานให้เป็นที่พักประทับแห่งใหม่ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ แทนที่ประทับเดิม คือ หอนิเทศพิทยานิ พระบรมมหาราชวัง พร้อมทั้งพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พระสัมพันธวงศ์เธอพระองค์เจ้าพรรณราย พระชนนี เสด็จออกมาประทับอยู่นอกวังกับพระราชโอรสด้วย

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
กับพระโอรสธิดา

พุทธศักราช ๒๔๒๗ โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ และโปรดให้มีการสมโภชพระบรมวงศานุวงศ์ซึ่งทรงผนวชเป็นครั้งแรกที่ท้องพระโรงกลาง พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง จากนั้นเสด็จไปประทับจำพรรษาที่วัดบวรนิเวศวิหาร ต่อมาพระองค์ตรัสเล่าเหตุการณ์ก่อนที่จะทรงลาสิกขาให้พระโอรสธิดาฟัง ความตอนหนึ่งว่า

“เมื่อออกพรรษาแล้ว พ่อคิดจะยังไม่สึก เพราะอยากจะได้เรียนพระปริยัติธรรมต่อไป แต่คนเอาไปเล่าลือกันว่าพ่อจะบวชเลย จนความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ครั้นถึงวันเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานผ้าพระกฐินที่วัดบวรนิเวศ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงเขียนลายพระหัตถ์ในเศษกระดาษชุกใส่มือพ่อ ขณะที่พระราชทานไตรปิ มีใจความว่า ขอให้สึกออกมาช่วยกันทำราชการ พ่อก็สึกตามพระบรมราชโองการในวันรุ่งขึ้นนั่นเอง”

ขณะทรงผนวช ประทับจำพรรษา
ณ วัดบวรนิเวศวิหาร

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงพระปรีชาสามารถรอบรู้ในพระราชกิจน้อยใหญ่ ทรงยึดมั่นในความซื่อสัตย์สุจริต จนสามารถรับราชการต่างพระเนตรพระกรรณในราชการทั้งปวงได้ จึงทรงได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ สถาปนาเลื่อนพระอิสริยยศเป็นลำดับมา ทั้งยังทรงได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยให้ทรงปฏิบัติพระกรณียกิจในตำแหน่งหน้าที่ราชการสำคัญหลายประการ ดังนี้

ในรัชกาลที่ ๕

พุทธศักราช ๒๔๒๘ โปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็น

พระเจ้าน้องยาเธอ

กรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์

โปรดให้รับราชการใน

กรมทหารรักษาพระองค์

พุทธศักราช ๒๔๓๐ โปรดเกล้าฯ เลื่อนเป็น

พระเจ้าน้องยาเธอ

เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรา-

นุวัดติวงศ์ โปรดให้เป็น

ผู้บังคับการกรมทหารรักษา

พระองค์

พุทธศักราช ๒๔๓๑ ทรงได้รับพระราชทานยศ

เป็นนายพลตรี

พุทธศักราช ๒๔๓๒ เป็นอธิบดีกรมโยธาธิการ

พุทธศักราช ๒๔๓๔ เป็นเสนาบดีกระทรวงโยธา-

ธิการพระองค์แรก

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
ฉายร่วมกับข้าราชการเมืองสงขลาเมื่อครั้งเสด็จฯ ไปทรงตรวจราชการ

พุทธศักราช ๒๔๓๕ - ๒๔๓๗ เป็นเสนาบดี
กระทรวงพระคลังมหา
สมบัติ

พุทธศักราช ๒๔๓๖ เป็นเสนาบดีกระทรวง
พระคลัง

พุทธศักราช ๒๔๓๗ เป็นเสนาบดีกระทรวง
กลาโหม

พุทธศักราช ๒๔๓๙ เป็นผู้บัญชาการกรม
ยุทธนาธิการ

พุทธศักราช ๒๔๔๑ เป็นเสนาบดีกระทรวง
กลาโหมและผู้รั้งตำแหน่ง
ผู้บัญชาการทหารเรือ

พุทธศักราช ๒๔๔๒ - ๒๔๔๘ เป็นเสนาบดี
กระทรวงโยธาธิการ

พุทธศักราช ๒๔๔๘ โปรดเกล้าฯ เลื่อนเป็น
สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ
เจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรา-
นุวัตติวงศ์ โปรดให้เป็น
เสนาบดีกระทรวงวัง

พุทธศักราช ๒๔๕๐ เป็นที่ปรึกษาในที่ประชุม
ผู้สำเร็จราชการรักษา
พระนคร

พุทธศักราช ๒๔๕๒ ทรงพระประวร จีงกราบ
ถวายบังคมลาออกจาก
ตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงวัง
รับพระราชทานเบี้ยบำนาญ

สมัยรัชกาลที่ ๖

พุทธศักราช ๒๔๕๖ โปรดเกล้าฯ เลื่อนเป็น
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์
นฤมิตร

พุทธศักราช ๒๔๖๖ เป็นนายพลเอก ราชองครักษ์
พิเศษ และกรรมการสภา
การคลัง

สมัยรัชกาลที่ ๗

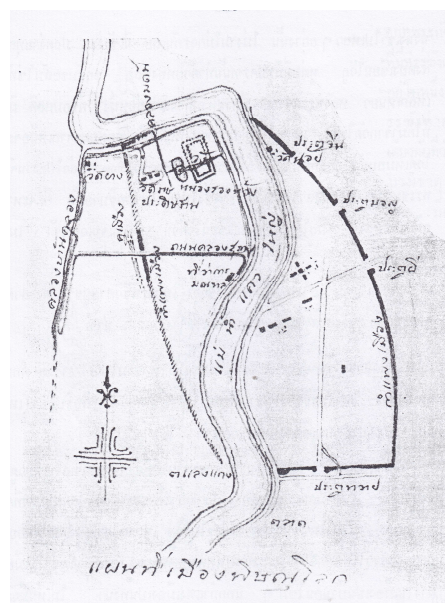
พุทธศักราช ๒๔๖๘ เป็นอธิบดีกรมตำรวจ
พุทธศักราช ๒๔๖๙ เป็นอุปนายกราชบัณฑิต
แผนกศิลปากร และทรง
กำกับราชการกระทรวงวัง
พุทธศักราช ๒๔๗๖ เป็นผู้สำเร็จราชการแทน
พระองค์ จนกระทั่ง
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗
ทรงสละราชสมบัติ เมื่อ
วันที่ ๒ มีนาคม
พุทธศักราช ๒๔๗๗

สมัยรัชกาลที่ ๘

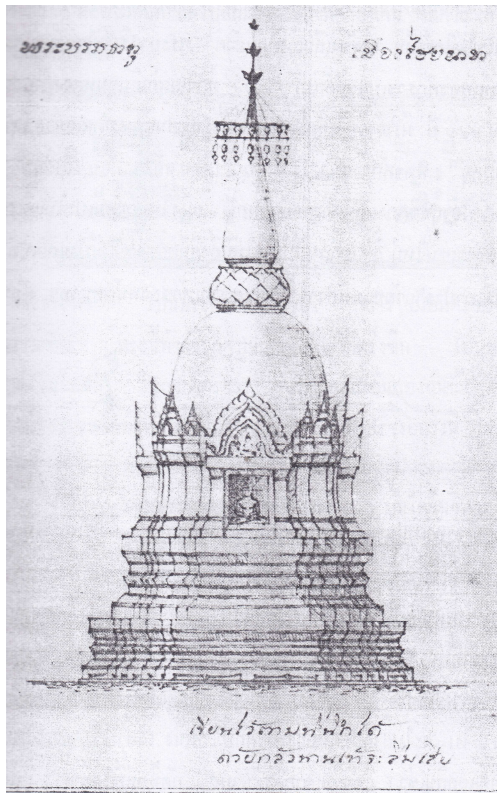
พุทธศักราช ๒๔๘๘ โปรดเกล้าฯ เลื่อนเป็น
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์
นฤมิตร

ตลอดพระชนม์ชีพที่ยืนยาวถึง ๖ แผ่นดิน
นั้น สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
ทรงประกอบพระกรณียกิจเป็นอเนกประการ
ในฐานะทรงเป็น “นายช่างใหญ่แห่งกรุงสยาม”
ดังที่ ม.จ. ดวงจิต จิตรพงศ์ ทรงพระนิพนธ์
ความตอนหนึ่งว่า “ทรงทุ่มเทพระกำลังสติปัญญา
ตลอดพระชนม์ชีวิตเพื่อรักษา และเชิดชูศิลปกรรม
ประจำชาติ” ด้วยเหตุนี้ จึงทรงมีพระเกียรติคุณ
เลื่องลือในงานศิลปกรรมต่าง ๆ อาทิ

ด้านจิตรกรรม สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรม
พระยานริศรานุวัดติวงศ์ มีพระทัยใฝ่เรียนรู้วิชา
ช่างเขียนมาแต่ครั้งทรงพระเยาว์ จึงทรงฝึกหัด
ด้วยพระองค์เองอย่างสม่ำเสมอ ดังที่ทรงเล่า
พระประวัติความตอนหนึ่งว่า “วิชาเขียนนั้น
ตั้งแต่ฉันยังเล็ก ๆ อยู่ก็ใ้ฉันรักเป็นกำลัง”

ภาพร่างฝีพระหัตถ์แผนที่เมืองพิษณุโลก

ภาพร่างสีพระหัตถ์เมื่อครั้งเสด็จฯ ไปทรงตรวจราชการ

เหตุนี้จึงทรงเขียนภาพที่มีคุณค่าไว้เป็นจำนวนมากที่สำคัญ เช่น ภาพมัจฉาชาดกที่หอพระคันธารราษฎร์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อคราวสมโภชพระนครครบ ๑๐๐ ปี นอกจากนี้ยังทรงมีงานเขียนเพื่อออกแบบต่าง ๆ เช่น พระราชลัญจกร เครื่องราชอิสริยาภรณ์ ตาลปัตร ธง ฯลฯ

ด้านสถาปัตยกรรม สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงมีพระอัจฉริยภาพและได้รับการยกย่องว่าเป็นเลิศในด้านการ

ออกแบบสถาปัตยกรรม ทรงมีผลงานสำคัญ เช่น พระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม พระอุโบสถวัดราชาธิวาส อนุสาวรีย์ทหารอาสา สงครามโลกครั้งที่ ๑ พระเมรุของพระบรมวงศานุวงศ์จำนวนมาก ที่สำคัญคือ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ฯลฯ

ด้านดุริยางคศิลป์ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงรอบรู้และสนพระทัยด้านดุริยางคศิลป์เป็นอย่างยิ่งพระองค์มีพระปรีชาสามารถทรงดนตรีไทยได้หลายอย่าง เช่น ฉิ่ง กลองแขก ฆ้อง ขลุ่ย ซอ ระนาด และปี่พาทย์ นอกจากนี้ยังสามารถทรงฟลุต หรือขลุ่ยฝรั่งได้ด้วย ผลงานที่สำคัญ เช่น เนื้อร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี ซึ่งต่อมาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแก้ไขเนื้อร้องบ้างและใช้สืบมาจนถึงทุกวันนี้ นอกจากนี้ยังมีเพลงเขมรไทรโยค เพลงมหาชัย เพลงอกทะเล เพลงในบทมโหรีประสมวงคอนเสิร์ตเรื่องรามเกียรติ์ ตอนนางลอย นาคบาศก์ พรหมาสตร์ และอิเหนา ตอนบวงสรวง ที่สำคัญทรงมีพระดำริในการจัดละครดึกดำบรรพ์ โดยทรงพระนิพนธ์บทละคร กำกับการแสดง ออกแบบฉาก การแต่งกาย ขับร้อง และทรงดนตรีด้วย

ด้านวรรณกรรม พระองค์ทรงมีพระปรีชาสามารถทางด้านวรรณกรรมทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง พระนิพนธ์สำคัญ เช่น จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก จดหมายระยะทางไปตรวจราชการแหลมมลายู ร.ศ. ๑๒๑ ลัทธิธรรมนิยมต่าง ๆ ภาค ๒ ตำนานพระโกศ และหีบศพบรรดาศักดิ์ ซึ่งทรงพระนิพนธ์ร่วมกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีพระนิพนธ์ที่มีลักษณะเป็นบันทึกและลายพระหัตถ์ได้ตอบจำนวนมาก ซึ่งล้วนมีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี ตลอดจนทางด้านอักษรศาสตร์ อาทิ

- บันทึกประธานพระพินิจวรรณการ (แสง สาลิตุล)
- ลายพระหัตถ์ประธานหม่อมเจ้าหญิงพัฒนายุ (หญิงเหลือ) เรื่อง มงคล ๘ ประการ
- ลายพระหัตถ์ตอบหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ เรื่อง ปฐมบรมราชานุสรณ์
- ลายพระหัตถ์กราบทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง รามเกียรติ์
- พระวินิจฉัยศัพท์และถ้อยคำประธานสมาคมวรรณคดี เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๔ – ๒๔๗๕
- ลายพระหัตถ์ได้ตอบกับสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิจ เรื่อง ดนตรี
- ลายพระหัตถ์ประธานความรู้พระยาเทวธิดา เรื่อง วัฒนธรรมระเบียบประเพณี
- ลายพระหัตถ์ประธานความรู้พระสารประเสริฐ

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
“พระบิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย และบุคคลสำคัญของโลก”

ทรงพระนิพนธ์ “สาส์นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

นับแต่ พ.ศ. ๒๔๗๖ – ๒๔๘๖

- บันทึกความรู้ต่าง ๆ ประธานพระยาอนุমানราชชน
- สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ฯลฯ

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ไปทอดพระเนตรโบราณสถานในประเทศกัมพูชา

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ สิ้นพระชนม์ด้วยโรคพระหทัยพิการ เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๕๐ ที่ตำหนักปลายเนิน คลองเตย พระชันษา ๘๔ ปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระราชทานเพลิงพระศพ ณ พระเมรุท้องสนามหลวง เมื่อวันที่ ๑๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๕๓

ถึงพุทธศักราช ๒๕๕๖ ในโอกาส ๑๕๐ ปี แห่งวันคล้ายวันประสูติเวียนมาบรรจบอีกวาระหนึ่ง รัฐบาลโดยกระทรวงวัฒนธรรมและหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และราชสกุลจิตรพงศ์ ได้ร่วมกันจัด

งานเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ เพื่อรำลึกถึงพระอัจฉริยภาพ และพระปรีชาญาณที่ทรงประกอบพระกรณียกิจต่าง ๆ อันเป็นคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ อย่างอนเนกอนันต์

ในส่วนของกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม ได้ดำเนินการจัดกิจกรรมเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ โดยมอบให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินโครงการต่าง ๆ ดังนี้

สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ จัดสัมมนาทางวิชาการฯ เรื่อง “สรรพศิลป์ปฐพี วิทยาทน : สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์” ในวันที่ ๒๙ – ๓๐ เมษายน ๒๕๕๖ ณ ห้องประชุมสำนักหอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี

สำนักหอสมุดแห่งชาติ จัดเสวนาทางวิชาการฯ เรื่อง “ศัพท์ศิลปกรรมในสาส์นสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์” ในวันที่ ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๕๖ ณ ห้องประชุมสำนักหอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี

สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ ร่วมกับสำนักการสังคีต จัดเสวนาทางวิชาการฯ เรื่อง “เพลงและดนตรีในสาส์นสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์” ในวันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๕๕๖ ณ ห้องประชุมสำนักหอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี

สำนักโบราณคดี ร่วมกับสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จัดนิทรรศการเทิดพระเกียรติ ๑๕๐ ปี สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ บริเวณห้องโถงชั้นล่าง หอสมุดแห่งชาติ เพื่อเผยแพร่พระเกียรติคุณให้เป็นที่ปรากฏสืบไป ❖

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. พระประวัติและประชุมบทละครนอกดึกดำบรรพ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เอ็ดดิสัน เพรส
โปรดักส์, ๒๕๕๖.

นริศรานุกิตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา. จดหมายระยะทางไปตรวจราชการแหลมมลายู.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๒๕.

_____. จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๐๖.

_____. บันทึกเรื่องราวความรู้ต่าง ๆ ๕ เล่ม. พระนคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ๒๘ เมษายน ๒๕๐๖.

พระประวัติและภาพฝีพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. ม.ป.ท. : ม.ป.พ.
๒๔๙๓.